

Поезія Максима Кривцова: життя проти війни

Антоніна Тимченко

Харківський національний університет мистецтв ім. І.П. Котляревського, Харків – Україна
Університет ім. Адама Міцкевича в Познані, Познань – Польща
162@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-2726-8181>

Poezja Maksyma Krywcowa: życie przeciwko wojnie

Antonina Tymczenko

Charkowski Narodowy Uniwersytet Artystyczny im. I.P. Kotlarewskiego, Charków – Ukraina
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań – Polska

STRESZCZENIE. Maksym Krywcow, wojownik, poeta, fotograf i wolontariusz, jest jedną z najbardziej znanych postaci w poezji wojennej XXI wieku. Lektura jedynej książki poety, *Wiersze z luki w prawie*, jest niezwykle istotna nie tylko jako dziennik operacji bojowych i związanych z nimi uczuć autora. Ważne jest, aby traktować ją jako zbiór poezji profesjonalnego pisarza z jego żywymi motywami, niezwykle konstrukcją i ciekawą dramaturgią wiersza. W artykule przeanalizowano szereg wierszy Krywcowa, w których zawarte są motywy religijne, życia i śmierci, czasu itp. Stwierdzono, że twórczość poety charakteryzuje się szczególnym stanem oświecenia, właściwego ludziom, którzy wiele doświadczyli. Książka prowadzi czytelnika przez uczucia autora, miejsca i wydarzenia – romantyczne lub straszne, szczerze naturalistyczne. Poeta pokazuje wagę, ale i ulotność ziemskiego życia, w chrześcijański sposób buduje swoją duszę i przygotowuje ją do przejścia do innego świata. Przecież człowiek na wojnie jest bezpośrednio zaangażowany w śmierć, wielokrotnie umiera psychicznie. Krywcow abstrahuje od siebie, wznosi się ponad przeciętność i spokojnie, czasem nawet ironicznie, opowiada o tym, co widział. Ale wie też, jak przesywając dokładnie przekazać życie – poprzez obrazy natury, wykorzystanie wszystkich zmysłów.

Słowa kluczowe: Maksym Krywcow, wiersz, mikroanaliza, motyw, życie, śmierć, czas

Maksym Kryvtsov's poetry: life against the war

Antonina Tymchenko

Ivan Kotlyarevskiy Kharkiv National University of Arts, Kharkiv – Ukraine
Adam Mickiewicz University, Poznań – Poland

ABSTRACT. The name of Maksym Kryvtsov, a soldier, poet, photographer, and volunteer, is one of the most prominent in twenty-first century war poetry. The author's sole work, *Poems from the Loophole*, is extremely relevant not only as a diary of war operations and the author's feelings related to them; it should be considered a collection of poetry by a professional writer with vivid motifs, extraordinary construction, and interesting dramaturgy of the poem. The article analyzes a number of poems by Kryvtsov, where religious motifs and ones of life and death, time, etc. are expressed. The conclusion is that the poet's work is characterized by a special state of enlightenment inherent to people who have experienced a great deal. The book guides the reader through the author's feelings, places and events – romantic or terrible, frankly naturalistic. Kryvtsov shows both the importance and ephemerality of earthly life, and in a Christian way builds up his soul and prepares it for the transition to the next world; after all, a person in war is directly involved in death, and dies psychologically many times. Kryvtsov abstracts himself, rises above the ordinary, and calmly, sometimes even ironically, relates what he has seen. However, he also knows how to convey life with piercing accuracy through images of nature, using all the senses.

Keywords: Maksym Kryvtsov, poem, microanalysis, motif, life, death, time

Українська культура ось уже кілька століть змушена звертатися до тем і проблем, не завжди дотичних до піднесеної естетики, „мистецтва поза політикою”. У ХХІ столітті макабрична війна росії проти України, вивівши суспільство на нове коло болю, породила феномен новітньої поезії на тлі війни – пронизливої лірики, часто написаної професійними літераторами, які стали на захист своєї землі. Філігранне володіння словом та жаскі враження, постійне балансування на межі життя й смерті витворили дивну амальгаму високості духу й розчакнутості людського ества з його фізичним болем і страхом.

Творчість Максима Кривцова, воїна, поета, фотографа, волонтера, є прикладом особливо стану просвітлення, притаманного людям, що багато пережили й надто багато відчули. Єдина прижиттєва книжка М. Кривцова *Вірші з бійниці* [Kryvtsov 2023] має бути проаналізована не лише в пам'ять про загиблого митця, а й як збірка одного з найцікавіших молодих поетів сучасної української культури.

Вихід книжки та наступна смерть автора викликала хвилю емоційних дописів у соціальних мережах та ЗМІ, трохи пізніше дослідники відгукнулися низкою наукових публікацій. У форматі академічних статей творчість пись-

менника розглядали Ю. Ковалів, Н. Гаврилюк, Г. Матусяк, окремих аспектів торкалися Я. Опалева, В. Гураль та інші.

Ю. Ковалів рельєфно окреслює провідні риси поезії М. Кривцова – як на рівні ідейно-тематичному, так і на рівні форми вірші:

Автор збірки *Вірші з бійниці* з особливою гостротою відчував смак життя на межі, наприкінці книжки робив виклик війні, „яка знає мене / як облупленого / знає мене / як сина / і / чомусь / береже”. Недарма вона (збірка) починається низкою зізнань під гаслом „Я люблю”, завершується побажанням ймовірно читачеві «спокою і моря», пропозицією долучитися до спілкування з поетом, пережити разом з ним воєнні будні на фронті й поза ним, часто переповнені конкретикою повсякдення („Був важкий...”, „Писав одній дівчині...”) [Kovaliv 2024].

Літературознавиця Г. Матусяк, аналізуючи інтертекстуальні коди й міфологічні сценарії, а також неоміфологічні доміанти поезії М. Кривцова, говорить про те, що ці „...вірші є самотньою рефлексією безпосереднього свідка й учасника військових дій, який гранично чуттєво ословив пережиті драми, віднайшовши власну поетичну мову, придатну для візуалізації сучасних трагедій у всьому їх розмаїтті... у збірці *Вірші з бійниці* М. Кривцов творить своєрідну філософію месіанства, свій тестамент любові через самопожертву, спасіння інших ціною власного життя, надаючи війні сакрального виміру” [Matusiak 2024: 70–71]. Науковиця висновує, що „авторові властивий неоміфологічний тип мислення... з використанням прийому ресемантизації. Поет здебільшого реміфологізує біблійні сценарії початку й кінця з відповідними образами, мотивами та сюжетами, застосовуючи їх мілітарне аранжування. Найбільш часто повторюваним є міфосценарій кінця, що відображається в наскрізному мотиві смерті й багатолічному образі Бога, який, з одного боку, є трансцендентним і всемогутнім, а з іншого боку, по-людськи тілесним і вразливим. У збірці *Вірші з бійниці* артикульовано наратив любові, закоріненої в біблійній ідеї месіанства” [Matusiak 2024: 73].

Попри наявність кількох важливих розвідок, українська наука перебуває лише на початковому етапі осмислення творчості М. Кривцова, тому актуальність наступних студій безумовна. Книжка *Вірші з бійниці* [Kryvtsov 2023] є живим голосом очевидця та учасника великої війни, нотатником почуттів і станів свідомості автора, проте вона є й поезією високого гатунку за європейськими мірками.

Відкривають збірку кілька віршів-історій із героями в третій особі. Але це зовсім не нагадує численні сучасні епігонські тексти, що обертаються довкола концептів *він, вона*. Твори Максима Кривцова виходять на новий рівень об'єктності, сказати б *художньої репортажності*, фіксуючи яку, автор відступає на крок і лишає читача сам на сам із обличчями війни, обличчями захисників і навіть обличчями Господа, Діви Марії, серафимів та святих. Мати

Божа, апостоли, херувими беруть участь у війні (*Хто не помер сьогодні... На дорогах...*), стають поряд із тими, хто страждає. А можливо, і змушені воювати замість звичайних людей, бо тих уже вбито.

Із перших сторінок книжки читача вражає авторове гостре передчуття смерті. Випадає говорити про провіденційність лірики митця, і ще, вірогідно, про таке розуміння ситуації: війна апіорі є синонімом смерті й сама включеність у неї ніби вже стає смертю. Безвихідь і безальтернативність, відчуті М. Кривцовим, із другого боку, диктували йому примирення з можливим майбутнім і навіть часом дозволяли говорити про смерть як про друга, називати її солодкою (вірш *Не сумуй...*).

Ю. Ковалів, також засвідчуючи профетичність мислення М. Кривцова, зауважував, що поет „За два дні до трагічної загибелі ...написав вірш, крізь призму тропіки передбачивши перехід в інші форми існування, коли голова котитиметься «від посадки до посадки / як перекотиполе / чи м'яч / мої руки відірвані / проростуть фіалками навесні»”. Смерть буває у М. Кривцова підсвічена по-різному: „Метафора утривалення в житті стає викликом фатумам й деструктивним силам, перехід в інобуття для воїна – бажаний: «та скоріше б уже весна / щоб нарешті / розквітнути / фіалкою», улюбленою квіткою автора, котра символізує не лише скорботу й смуток, а й щорічне відродження природи” [Kovaliv 2024].

Ми ж помічаємо, що деякі описані стани мають місце немов уже після загибелі людини („Моє серце давно не б'ється / витікає, як річка...”). Проте автор силою поезії фіксує ці стани, немов є стороннім спостерігачем. Поряд із фотографічними картинками вражає глибока афористичність (у віршах *Я йду по чорній вулиці...*, *Моя любов...*, *Пролети...*, *Поміж голосу...*): „Жити сьогодні це розкіш”, „на городах тіла: / посівна”, „на мінному полі пам'яті”.

Дивний образок філологічної афористичності прочитуємо у вірші *Моє серце давно не б'ється...* Лінгвістичні ігри в художніх творах не є рідкістю для світової літератури, проте вірш солдата М. Кривцова сам собою стає антонімом до концепту гри. Адже не існує кордону між художньою та життєвою правдами, точніше, у поезії війни взагалі стирається поняття художньої правди, лишається тільки життя. А для багатьох лишається тільки смерть:

Фонетика болю
транскрипція пам'яті
пунктуація смерті
граматика любові...

...

Я впав у кому свого речення
і поки тут бовтаюся
рибкою слова
поставте за мене крапочку [Kryvtsov 2023].

Цей вірш стає одним із контрапунктів, притягує мотивні поля інших творів: приміром, мотив *крапки* зустрічаємо в поезії *Хлопець...* (людина закінчується, говорить автор, „Тож / сьогодні / я не буду ставити крапочку”), у вірші *Скінчиться все...* – „будуть крапочки, / будуть коми”.

Ніби паралеллю до цього твору стає вірш-підручник із іншої науки – медицини – поезія „Кри / ти / чна / кровотеча / часу / не / зупиняється...”. Та, знову ж, не грою, але відточеними фразами-присудами звучать діагнози нашого часу: „критична кровотеча часу”, „пневмоторакс пам’яті”, „Ампутація / простору / внутрішньовенний доступ / фізичного розчину жаху в сні”. І протоколу для лікування цих недугів немає. Щодо мотиву часу у творчості М. Кривцова Ю. Ковалів зауважував: „Час також втратив своє значення («Коли мене запитали / котра година / я відповів: війна»), як і фізичні ознаки предметного світу” [Kovaliv 2024].

Час нівелюється як категорія. За логікою, зазвичай людина має відчуття минулого (спогади), теперішнього (життя тут і зараз) й майбутнього (мрії, плани). Та сьогодні, в епоху великих катаклізмів страх і смерть відбирають майбутнє; теперішнє ми проживаємо, наче перечікуючи; єдине, що мусило б лишитися, – спогади, та й ті забрано в нас, адже знищено місця пам’яті, або ж спомини викликають таку тугу за попереднім, звичним, нормальним життям, що воліємо не концентруватися на них, аби уникнути зайвого болю.

На думку психологів, упоратися зі стресом під час війни людині допомагає так зване *заземлення* – віднайдення ментального опертя в елементах природи – квітах, деревах, травах: наприклад, уявлення себе деревом із глибоким корінням, деревом, яке міцно тримається за стабільний ґрунт, а якщо й гнеться од вітру, то не ламається. Іще однією психотерапевтичною порадою є застосування різних технік дихання.

Вражає, але мотивіка багатьох поезій Максима Кривцова стає яскравим утіленням цих порад: автор мимохить *заземляється*, тримається за рослини, надає велику увагу тактильності, проживає нюанси відчуттів, прислухається до запахів, звуків, як, приміром, у поезії *Я в розголюссі потягів метро...* У цьому та в інших віршах часто йдеться про дихання (*Пролети..., а ти і кроку ступити не зможеш..., Господь лісу огортає м’якою..., Хто не помер сьогодні...*).

Несподівано звучить у ліриці митця образ Вінсента Ван Гога (*Я набиваю стрічку „вогами”...*). М. Кривцов називає маляра другом: вочевидь, межові психологічні та психічні стани, релігійні, творчі, соціальні контексти здаються поетові близькими, мотив відрізування (частини вуха у випадку Ван Гога, скибки місяця, що нагадає відстрижений ніготь, урешті, загалом може йтися про рани, отримані солдатами на війні) також фантасмагорично наближає до нас образ художника.

Дивовижно вибудовує автор конкретні деталі в поезії *Я стану...*, де образ юнака структурується з десятка справ-старань, які хлопець робить задля того, щоб розчинятися в коханні, бути поряд із обраницею. Але й у цю ідилію входять реалії війни – траншея, бронетранспортер. Присутність, буття разом – гармонія, де, проте, чітко звучить тривога: „і шепочу на вушко: / не бійся”. Мотив потяга як шляху до/від коханої людини нагадує печальну правду воєнних років, лексема *сум* удало омонімізовано з назвою міста Суми в поезії *Потяг їде до Києва / чи до Сум...*

Схожий метод нанизування найменувань подій і місць, що врешті синонімізуються з ділянками тіла коханої, має місце у вірші *Йтиму крізь блокпости її губ...*, проте тут знайдемо вже не натяки на тривогу: образ війни безапеляційно втручається в життя від першого ж рядка.

Римований вірш, що є рідкістю поряд зі звичайними для М. Кривцова верлібрами, – *Світ болить...*, – здається, звучить гармонійніше, передає менший градус напруги порівняно з гострими та безапеляційними вільними віршами. Проте читачеві, який знає трагічний контекст, обставини життя мільйонів людей, закинутих у жерло війни, *Світ болить...* видається своєрідною мантрою, молитвою, проханням про допомогу й пошуком спасіння. Адже величезна віра, вкладена в рядки про те, що світ зможе впоратися з болем, лихом, воскресне й повстане, – напряму апелює до біблійної філософії. І жаскою правдою та попередженням звучить рефрен укінці вірша – „Тут була колись людина”. Ці слова ніби замикають історію ХХ століття: „Страшно, – нащадок мій скаже, – що був я колись чоловіком” (В. Свідзінський) – „Ти знаєш, що ти людина” (В. Симоненко) – „Тут була колись людина” (М. Кривцов). Сила експресії, провіденційності, апокаліптичності зображеного вражає.

Релігійні мотиви лежать у основі багатьох віршів М. Кривцова, не є винятком і поезія *Господь лісу огортає м'якою...*, на якій пропонуємо зупинитися детальніше:

Господь лісу огортає м'якою
як замша
вогкістю
Його сльози спадають з листочків
щойно подихає
дихання Його важке
як у курця.

Господь автоматичного гранатомета
зайвого не говорить
зайвого не подумає
Його слово тверде
як обсохла земля
його обійми гарячі як доменна піч

Його молитва триває рівно 32 слова
короткими чи довгими чергами
Його волосся опадає тонким гіллям
ягодами терну.

Господь сну
раптовий
як літній дощ
він лишає наодинці
він стирає слова
наче коректором
і пише нові
нерозбірливим лікарським почерком.

Я заходжу в келію бліндажа
ставлю окопну свічку
за високі листяні дерева
за глибокі яри та природні заглиблення
за ранкову росу
справжній Господь – сміється [Kryvtsov 2023].

Говоримо про наявність кількох образів Господа. Автор починає поезію з дещо язичницького опису: „Господь лісу огортає м’якою...”, що, втім, абсолютно вписується й у християнське уявлення, адже Бог є творцем усього сущого й природи зокрема. Спостерігаємо наявність тактильних образів, а далі в тишу й простір вогкої загадковості *втручається* перший контрастний образ – важке, як у курця, дихання.

Схожими є зміст і структура третьої строфи – заколисувальні тема й інтонація рядка „Господь сну огортає м’якою...” змінюються на образ із геть іншого смислового ряду: „[пише] нерозбірливим лікарським почерком”. Неясно, чи то Господь, чи то дощ стирає слова й пише нові – ніби медик надає допомогу пораненим унаслідок перестрілки.

Важливим є зауваження про характер сну – „раптовий”, бо людина ніколи не може зафіксувати момент свого засинання, а до того ж уявляємо сон військового, у бліндажі, в окопі просто неба, під деревом, сидячи, стоячи. Сон сторожкий або безпробудний від великої втоми.

Друга строфа постає цілковитим загостренням картини – „Господь автоматичного гранатомета”: герой діловито, без зайвих слів і думок випускає по 32 постріли – метафорично „Його молитва триває рівно 32 слова”. А далі знову бачимо канонічний образ Христа в терновому вінці, тільки, як у Бога лісу, „Його волосся опадає тонким гіллям / ягодами терну”.

Четверта строфа подає наступний і головний образ Господа: „справжній Господь – сміється”. Воїн ототожнюється з монахом, бліндаж із келією, окопна свічка – із церковною. Образи природи, замикаючи коло „природності”,

витісняючи війну, захищають від лиха; водночас природа є беззахисністю, її слід боронити, за неї слід молитися. І тільки тут зображення образу Господа набуває гармонії. Христос сміється, транслюючи одну з важливих тез Біблії – потреба в радості.

Отже, у поезії *Господь лісу огортає м'якою...* метафорика війни переплітається з метафорикою життя, і друга перемагає.

Схожу тональність має й вірш *Поміж голосу...* Тут також постають живі образи природи з їхньою мудрістю й беззахисністю (кореляція з мотивом голосу) й такі образи, як метал, окопи, мертво світло (асоціація з мотивом мовчання). Та ми, люди, намагаємося оживити, надати риси знайомого й звичного навіть страшним речам: тому зброя у М. Кривцова *тепла* (хоча в попередній строфі йшлося про обгорілі дерева, тож тепла зброя іманентно руйнівна). Музика кулеметних черг, баци заведеної техніки – усі ці „мистецькі” характеристики мають забезпечити своєрідну емоційну розрядку бійцям, але водночас зрозуміло, що, із чим би естетичним її не порівнював, зброя ніколи не стане нічим іншим, окрім засобу знищення.

Але наприкінці твору з'являється надія – несмілива й ніби недоречна (як вугрі в підлітка чи стрілка на капронових колготах) – це „Усмішка мовчання / спогади про втрачене тепло / вірш”. Мовчання, виявляється, може бути не лише смертю, але й станом живої людини, замислено-усміхненим, ніби мить спокою та відсторонення.

Спогад як картина минулого (і взагалі концепт минулого, бо, як ми вже зауважили, війна стирає межі часу, позбавляючи людей споминів) постає безпорадним, бо тепло втрачене, нічого не повернути. Тож і усміхнене мовчання, і спогад – щось далеке, невластиве для війни, щось майже неможливе, те, що скоро зникне ранковим туманом. І є в споминах щось невимовно старе, що викликає жаль, – мов тріщини в старих будинках, мов зморшки. І тільки вірш стає реальністю, – по суті, – жаский біль, лише вірш є реальним і ефемерним водночас.

Поезія Максима Кривцова переконливо засвідчує емоційні стани автора, місця й події – романтичні чи відверто натуралістичні, страшні, без прикрас. Лірик показує важливість, але й ефемерність земного життя, по-християнськи налаштовує свою душу й готує її до переходу в інший світ. Адже людина на війні напряму причетна до смерті, психологічно вмирає багато разів; фізично живий, солдат відчуває важку втому, шукає звільнення від неї. Кривцов абстрагується, підноситься вище над буденністю (як душа злітає над тілом) і спокійно, іноді навіть іронічно оповідає про побачене. Та вміє він і пронизливо точно відчувати й транслювати життя – через образи природи, задіяння всіх органів чуття.

Постать Максима Кривцова є однією з найяскравіших у плеяді творців воєнної лірики XXI століття. Безумовно, його творчість потребує подальшого

детального вивчення, зокрема з погляду мікроаналізу поезії, драматургії та композиції вірша, мотивного аналізу та інших аспектів.

References

- Havryliuk N., *Poeziia polehlykh: Maksym Kryvtsov*, „Zbruch”, 21.01.2024, <https://zbruc.eu/node/117523>.
- Hural V., *Osnovni motyvy voiennoi poezii (Pavlo Vyshebaba, Dmytro Lazutkin, Maksym Kryvtsov)* „Studia Methodologica”, 2024, no. 58, s. 236–242.
- Kovaliv Yu., *Feisbuk-dopys pro poeziiu Maksyma Kryvtsova*, 22.01.2024, <https://tinyurl.com/4r7dumhz>.
- Kryvtsov M. („Dali”), *Virshi z biinytsi*, Poezii, elektronne vydannia, Kyiv: „Nash format”, 2023, s. 201.
- Matusiak H., *Bibliini stsenarii u zbirtsi Maksyma Kryvtsova „Virshi z biinytsi”*, [v:] *Arhumenty suchasnoi filolohii: istorychna ta individualna pamiat’*, *Materialy IV Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (18–19 kvitnia 2024 roku)*, Kharkiv, KhNPU im. H. S. Skovorody, 2024, s. 257–261.
- Matusiak H., *Mifolohichni stsenarii u zbirtsi Maksyma Kryvtsova „Virshi z biinytsi”*, „Prychornomorski filolohichni studii”, 2024, no. 4, s. 69–74.
- Opalieva Ya., *Problema identychnosti v novii ukrainskii poezii pro viinu*, Kyiv: Mahisterska robota, 2024, s. 59, <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1f4f119d-dd10-44f4-80d0-e733a19a707b/content>.
- Pastukh T., *Do novoho kanonu ukrainskoi poezii*, „Zbruch”, <https://zbruc.eu/node/117641>.